

TRANSMITEREA VALORILOR CREȘTINE PRIN INTERMEDIUL EDUCAȚIEI ÎN CON- TEXTUL PLURALISMULUI RELIGIOS

Drd. Bebe CIAUȘU

Școala Doctorală de Teologie și Studii Religioase

Universitatea din București

bebeciaus@gmail.com

ABSTRACT: *Transmission of christian values through education in the context of religious pluralism.*

While religious pluralism may initially appear innocuous and commendable, it has ultimately resulted in the phenomenon of relativism, which entails the rejection of absolute truths pertaining to God, salvation, and eternal life. The fundamental premise of religious pluralism—that all religions are equally valid and ultimately lead to the same God—is incompatible with the teachings of Holy Scripture. The Bible unequivocally affirms the existence of one true God and the singularity of the path to Him, namely through Christ. The apostles were subjected to persecution and even killed as a result of their exclusivist teachings. Christians uphold the value of freedom of religion, conscience, and expression. However, they also adhere to the exclusivist teachings of the Bible, which asserts that “There is one God and one Mediator between God and man: The Man Jesus Christ” (1 Timothy 2:5). Western academia has come to accept religious pluralism as an ideology, yet it simultaneously exhibits a profound antipathy towards Christianity, which is either marginalized or persecuted outright in academic settings. In this context, the solution is to develop a Christian educational environment that promotes fundamental Christian values, including God, the Bible, the Church, the family, integrity, the right to life and the sanctity of life, freedom of thought, conscience and religion, human dignity, and so forth. In this article, we propose a model for transmitting these values through education, which we have called the “intelligent design model for transmitting Christian values through education.”

Keywords: *education, values, religious pluralism, secularism, relativism, church history.*

Introducere

Multe dintre cele mai prestigioase universități din lume, unele având o istorie de multe secole, au fost înființate cu scopul de a oferi cunoștințe biblice solide. Toate colegiile Universității Oxford, cea mai veche universitate din lumea vorbitoare de limbă engleză, au avut propriile capele.¹ Planul urbanistic al orașului medieval a fost alcătuit în așa fel încât cea mai înaltă clădire din oraș să fie o biserică. Motto-ul *Dominus illuminatio mea* – „Domnul este lumina mea”, mărturisește încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea că dorința profesorilor era ca studenții să primească nu doar educație academică, ci și lumina înțelepciunii divine. Universitatea Cambridge, a treia în rândul celor mai vechi universități din lume care funcționează încontinuu, după Universitatea din Bologna (1180/1190)² și Universitatea Oxford (aprox. 1200/1214),³ a fost înființată în anul 1209 de îndrumători creștini, într-o zonă cu o puternică reputație ecleziastică.⁴

Universitatea Harvard, cea mai veche instituție de învățământ superior din Statele Unite ale Americii, fondată în anul 1636, a fost numită după clericul John Harvard cu scopul de „a instrui fiecare student în așa fel încât să fie ferm convins de faptul că scopul principal al vieții și al studiilor sale este să-L cunoască pe Dumnezeu și pe Isus Hristos, care este viața veșnică (Ioan 17:3), și, în consecință, să Îl pună pe Hristos la temelia vieții sale ca singura bază a întregii cunoașteri și învățături sănătoase”.⁵ Universitatea Yale a fost înființată în anul 1701 de un grup de clerici puritani cu scopul

1 Peter Sager, *Oxford & Cambridge: An Uncommon History*, London, Thames & Hudson, 2005, p. 36.

2 Hilde de Ridder-Symoens & Walter Rüegg (eds.), *A History of the University in Europe*, Vol. 1, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, p. 48.

3 *Ibidem*, pp. 52-53.

4 Înființarea Universității Cambridge s-a datorat unui incident petrecut la Universitatea Oxford. Trei cercetători au fost spânzurați de autoritățile orașului ca urmare a administrării justiției în cazul morții unei femei din zonă fără a se consulta cu autoritățile ecleziastice. Temându-se de violența cetățenilor Oxfordului, mai mulți profesori și studenți au părăsit Oxfordul pentru orașe mai primitoare, precum Paris sau Cambridge. În cele din urmă, numărul profesorilor a fost suficient de mare pentru a forma nucleul noii Universități Cambridge. Cf. Elisabeth Leedham-Green, *A Concise History of the University of Cambridge*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, p. 3.

5 James Montgomery Boice, *Fundamente ale credinței creștine: o prezentare accesibilă a teologiei protestante*, Oradea, EIBEO, 2000, p. 11.

de a le oferi tinerilor educația teologică necesară pentru a deveni slujitori ai lui Dumnezeu.⁶ Motto-ul prestigioasei universități este *Lux et veritas* – „Lumină și adevăr”. Universitatea Princeton, înființată în anul 1746 de un grup de slujitori prezbiterieni cu același scop de a pregăti viitorii slujitori eclezialii,⁷ funcționează până astăzi sub motto-ul *Dei Sub Nomine Viget* – „Sub Dumnezeu ea înflorește”.

Însă, odată cu trecerea timpului, toate aceste universități (precum și multe alte școli, colegii și universități) s-au îndepărtat de viziunea inițială și au adoptat o orientare seculară. De ce s-a întâmplat acest lucru? Autorii Jon H Roberts și James Turner, doi istorici laici, care nu pot fi suspectați de prejudecăți creștine, scriu în lucrarea lor *The Sacred and the Secular University* despre trecerea universităților de la viziunea creștină asupra lumii la filosofia naturalistă, subliniind că majoritatea universităților au căzut mai întâi în domeniul științelor, iar acest lucru s-a întâmplat începând cu anii 1870,⁸ când multe universități din America și din Europa au început să fie seduse liberalismul german.⁹ Astăzi, conducerile celor mai multe universi-

6 La Harvard se crease o ruptură între cel de-al șaselea președinte, Increase Mather, și restul clericilor implicați în conducere, pe care Mather îi considera din ce în ce mai liberali în ceea ce privește politica eclezială. Această dispută l-a determinat pe Mather să susțină Collegiate School (Numele inițial al Universității Yale) în speranța că va menține ortodoxia puritană într-un mod în care Harvardul nu o făcuse. Cf. Roger L. Geiger, *The History of American Higher Education*, New Haven, Princeton University Press, 2014, p. 9.

7 În 1741, prezbiterienii New Light au fost excomunicați din Sinodul din Philadelphia deoarece apăraseră modalitatea în care Log College hirotonea slujitorii. Cei patru fondatori ai Colegiului din New Jersey care fuseseră excomunicați au conceput un plan de înființare a unui nou colegiu, deoarece erau dezamăgiți că Harvard și Yale se opuneau Marii Treziri Spirituale și erau nemulțumiți de instruirea limitată de la Log College. Alegerea orașului New Jersey a fost aleasă strategic, deoarece între Colegiul Yale din New Haven, Connercticut, și Colegiul William & Mary din Williamsburg, Virginia, nu era nicio instituție de învățământ superior. Cf. Don Oberdorfer, *Princeton University: The First 250 Years*, New Haven, Princeton University Press, 1995, p. 11; Alexander Leitch, *A Princeton Companion*, New Haven, Princeton University Press, 1978, p. 198.

8 Jon H. Roberts and James Turner, *The Sacred and the Secular University*, New Haven, Princeton University Press, 2000, p. 11.

9 Idealul educației liberale a fost exprimat de John H. Newman în felul următor: „Educația liberală producea gentilemani și era caracteristica sau proprietatea specială a universității și a unui gentleman”. Rezultatul final al unei astfel de educații liberale era „un intelect cultivat, un gust rafinat, o minte candidă, echilibrată și lipsită de patimă”. Scopul educației liberale nu era în primul rând formarea profesională, ci dezvoltarea generală a intelectului și a unor calități morale de dragul lor însele. Cf. John Henry Newman, *Discourses on the*

tăți din Occident, resping fățiș valorile creștine, ba chiar îi persecută pe cei ce se identifică cu ele, în timp ce, paradoxal, sunt mai mult decât tolerante cu credințele orientale, musulmane etc. Europa, care este, după cum se exprimă profesorul Wilhelm Dancă, „în primul rând un concept cultural, moral și istoric, și abia apoi un teritoriu sau un continent perceptibil în termeni geografici, economici și politici”,¹⁰ este vârful de lance în repudierea brutală a credinței, moștenirii și valorilor creștine.

Având în vedere aceste aspecte, ne propunem ca în acest articol să demonstrăm rolul fundamental al valorilor creștine și importanța crucială a transmiterii lor prin educație în contextul pluralismului religios contemporan.

Ce este pluralismul religios?

Una dintre cele mai definitorii caracteristici ale contemporaneității este pluralismul, adică acea întâlnire experiențială simultană a diferitelor moduri de exprimare a existenței umane, fie că vorbim despre cele culturale și sociale, fie despre cele religioase.¹¹ Sintagma cheie aici este „întâlnire experiențială simultană”, deoarece, deși pluralismul în formele sale culturale sociale sau religioase a existat de mii de ani, unul dintre reperele vremurilor noastre este numărul uriaș de persoane care trăiesc interconectate prin urbanizare, cu forme îmbunătățite de transport și comunicare. Prin urmare, în timp ce în societatea umană au coexistat mereu mai multe comunități, dar erau relativ izolate, cum ar fi comunele agricole sau orașele mici, odată cu începutul revoluției industriale o mare parte din populația lumii trăiește acum în apropierea altor persoane cu origini diferite din punct de vedere lingvistic, rasial sau religios.

O taxonomie acceptată pe scară largă pentru a încapsula diferitele răspunsuri este cea a tipologiei tripartite de exclusivism, inclusivism și pluralism. Exclusiviștii înțeleg Biblia ca fiind proclamarea divină a lui Hristos ca esențialmente necesară pentru mântuire, de aceea o mărturisire explicită

Scope and Nature of University Education Addressed to The Catholics of Dublin, Dublin, 1852, p. xvii.

10 Wilhelm Dancă, „Dumnezeu, Europa și Religiiile: Identitatea creștină și pluralismul religios”, *Dialog teologic*, X.19, Iași, 2007, p. 132.

11 Tan Loe Joo, *Religious Pluralism: A Christian Perspective*, Singapore, Sower Publishing Centre, 2016, p. ix.

a credinței în Hristos ca Mântuitor și Domn este fundamentală pentru intrarea într-o relație cu Dumnezeu. Inclusiviștii sunt de acord cu centralitatea lui Hristos pentru mântuire și pentru o relație autentică cu Dumnezeu, dar susțin că cei care nu au auzit niciodată Evanghelia pot fi mântuiți fără o mărturisire explicită a credinței în Hristos. Pluraliștii, la rândul lor, susțin că toate celelalte religii pot în mod independent să încorporeze cel puțin la fel de multă lumină divină precum credința creștină și, în consecință, persoana lui Hristos poate fi considerată reprezentativă pentru un soi de prezență divină salvatoare, astfel încât și adepții altor religii pot fi salvați.¹²

Cu alte cuvinte, pluralismul religios se referă la credința că două sau mai multe concepte religioase sunt deopotrivă valide și acceptabile. Dincolo de toleranța promovată, pluralismul religios diseminează ideea că există o multitudine de căi spre Divinitate și că nu contează pe care dintre acestea o urmezi, important este să ajungi la destinație. Astfel de păreri au existat cel puțin din secolul al XVII-lea, dar au devenit larg acceptate începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea în Europa Occidentală și în America de Nord. Astăzi, pluralismul religios înseamnă mai mult decât împărțirea anumitor valori care pot conduce la acțiuni sociale comune, înseamnă să crezi și să accepți pretenții contradictorii despre adevăr, Dumnezeu și mântuire. De exemplu, atât creștinii, cât și musulmanii, împărtășesc convingerea comună că există un singur Dumnezeu, dar fiecare tabără îl definește diferit, astfel că au convingeri ireconciliabile.

Rezultatele pluralismului religios au fost extrem de nocive. Pe de-o parte, pluralismul a dus la respingerea adevărului absolut. Acest lucru este numit „relativism”. Așa se face că peste tot sunt clamate afirmații precum: „Fiecare are propriul adevăr”; „Toate religiile sunt la fel de adevărate”; „Toate credințele duc la Dumnezeu”. Desigur, aceste pretenții sunt absurde și sfidează cea mai elementară logică. Islamul și iudaismul neagă divinitatea lui Hristos, contrazicând flagrant învățătura fundamentală a creștinismului. Mai mult, pluralismul a dus la relativism moral, iar acest lucru se vede cel mai evident în domeniul imoralității sexuale. Pe de altă parte, pluralismul a dus la un adevărat război în viața publică. Lumea se polarizează tot mai evident în stângiști radicali, asociați cu marxismul cultural, secularismul și promovarea agresivă a ideologiei de gen, și dreapta extremă, asociată cu naționalismul și fundamentalismul religios.

12 *Ibidem*, p. x.

Pluralismul religios este incompatibil cu învățătura biblică din moment ce aceasta afirmă existența unui singur Dumnezeu adevărat (Deuteronom 6:5), iar pluraliștii acceptă o largă varietate de zeități. De asemenea, Biblia susține că există o singură cale de a ajunge la Dumnezeu, și anume prin Hristos (Ioan 14:6). Apostolii au fost prigoniți și uciși pentru proclamarea mântuirii doar prin Hristos (Faptele Apostolilor 4:12). Ba mai mult, Biblia condamnă urmarea altor zeități (Iosua 23:16). Creștinii apreciază și încurajează libertatea religioasă, dar proclamă învățătura exclusivistă a Bibliei, potrivit căreia, „Este un singur Dumnezeu și un singur Mijlocitor între Dumnezeu și oameni: Omul Isus Hristos” (1 Timotei 2:5). Așadar, vedem că pluralismul religios nu funcționează. Nu putem accepta totul de la toți. Creștinismul, care a militat pentru libertatea de expresie și de credință, este atacat de seculariști¹³, care-l văd ca pe un dușman de moarte și care declară că nu se vor opri până nu-l vor distruge.

Ce înseamnă toate acestea pentru educația creștină? Deși mediul academic Occidental acceptă pluralismul religios ca ideologie, detestă de moarte creștinismul și încearcă să-l distrugă. Conducerea majorității universităților de top din Occident, a fost acaparată de seculariști, care îi marginalizează sau persecută pe tinerii cu convingeri creștine puternice. Soluția creștină la pluralism și secularism nu este nici supunerea, nici indiferența, ci crearea unui sistem educațional creștin puternic, care să promoveze valorile creștine.

Ce este educația religioasă creștină?

Educația creștină este genul de instruire care are în vedere nu doar parcurgerea materiilor din curriculumul școlar, ci și implementarea principiilor biblice, astfel încât elevii să ajungă să-L cunoască pe Creatorul lor și să dezvolte un caracter nobil pentru a-și împlini menirea pentru care au fost creați. Mekarwati este de părere că educația creștină implică trei aspecte: Biblia, Biserica și Lumea.¹⁴ Biblia este Cartea Sfântă, inspirată de Dumnezeu prin Duhul Sfânt, care cuprinde scrierile sacre ale Vechiului și Noului

13 Ioan-Gheorghe Rotaru, “Aspecte ale secularizării și ale omului secularizat”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, (2006), L-LI, nr.1, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, pp. 251-266.

14 Lusi Mekarwati, “Christian Values-Based Character Education”, *Man in India*, nr. 96, 2011, p. 4740.

Testament. Biserica este comunitatea credincioșilor salvați de Dumnezeu prin sacrificiul substitutiv al lui Hristos, și prin înnoirea realizată de Duhul Sfânt; este Trupul universal al lui Hristos. Lumea, din perspectiva educației creștine, are de-a face cu studiul diferitelor aspecte ale vieții umane, inclusiv știința, politica, economia etc. În practică, educația creștină poate lua diverse forme, în funcție de viziunea și misiunea școlii.

Fundamente istorice și biblice ale educației creștine

Pentru a înțelege importanța educației creștine, precum și necesitatea transmiterii ei în contextul pluralismului religios, propunem o sumară explorare istorică¹⁵ și biblică a rădăcinilor veterotestamentare și neotestamentare ale acesteia, precum și dezvoltarea ei în perioada Bisericii timpurii.

Rădăcinile veterotestamentare ale educației creștine

Educația creștină își datorează geneza scrierilor sacre ale Vechiului Testament, care îl învață pe om cum să trăiască în relație cu Creatorul său. Patriarhii din vechime, precum Avraam, Isaac și Iacov, au fost modele de trăire evlavioasă pentru generațiile viitoare, astfel încât să fie binecuvântate de Dumnezeu.¹⁶ Mai târziu Creatorul a inspirat scrieri sfinte, precum Tora, Neviim și Ketubim, pentru a-l ajuta pe om să-L cunoască.¹⁷ Iar sistemul sinagogal de după întoarcerea evreilor din exilul babilonian, a avut menirea de a oferi educația necesară atât în domeniul spiritual, cât și în cel al vieții de fiecare zi.¹⁸ Cel mai eficient instrument pentru educarea copiilor evrei s-a

15 Ioan-Gheorghe Rotaru, "Aspects of Biblical Philosophy on the Development of World Civilizations", *Scientia Moralitas. International Journal of Multidisciplinary Research* 8 (2023), nr.1, pp. 62-79.

16 Patriarhii au înțeles responsabilitatea de a-și instrui copiii în vederea unei trăiri evlavioase. Astfel, în Geneza 18:19, Dumnezeu declară: „Căci eu îl cunosc [pe Avraam] și știu că are să poruncească fiilor lui și casei lui după el să țină Calea Domnului, făcând ce este drept și bine, pentru ca astfel Domnul să împlinească față de Avram ce i-a făgăduit.”

17 Potrivit promisiunii Sale, Dumnezeu a dat poporului Său, prin Moise, Legea, care avea să fie un instrument valoros în vederea educării poporului lui Dumnezeu. Pavel avea să explice în Galateni 3:24 că „Legea ne-a fost un îndrumător spre Hristos, ca să fim socotiți neprihăniți prin credință.”

18 Michael J. Anthony & Warren S. Benson, *Exploring the History and Philosophy of Christian Education*, Eugene, OR, Wipf and Stock, 2003, p. 20. Apărută în jurul secolului al VI-lea î.Hr., sinagoga era un loc al rugăciunii, închinării, și al învățării Torei. Toate

dovedit a fi familia. După ce a repetat decalogul în Valea Iordanului, înainte de a intra în Canaan, Moise a spus poporului: „Și poruncile acestea [...], pe care ți le dau astăzi, să le ai în inima ta. Să le întipărești în mintea copiilor tăi și să vorbești de ele când vei fi acasă, când vei pleca în călătorie, când te vei culca și când te vei scula. Să le legi ca un semn de aducere aminte la mâini și s-ți fie ca niște fruntarii între ochi. Să le scrii pe ușorii casei tale și pe porțile tale” (Deuteronom 6:6-9). Aceste origini timpurii ale homescolingului au constituit baza formării culturii evreiești și a practicilor religioase din generație în generație. În Psalmul 78:5-7 scrie că „El [Dumnezeu] a pus o mărturie în Iacov, a dat o Lege în Israel și a poruncit părinților noștri să-și învețe în ea copiii, ca să fie cunoscută de cei ce vor veni după ei, de copiii care se vor naște și care, când se vor face mari, să vorbească despre ea copiilor lor, pentru ca aceștia să-și pună încrederea în Dumnezeu, să nu uite lucrările lui Dumnezeu și să păzească poruncile Lui.” Părinții erau responsabili să se implice activ în educarea copiilor. De aceea familia a fost creuzetul în care copiii au fost modelați spre cunoașterea lui Dumnezeu. Metodele folosite de părinți erau: exemplul personal (Deut. 6:5-8; 31:12), comunicarea orală (Deut. 6:6-7; 11:18-19), discuțiile informale care aveau loc pe parcursul zilei (Deut. 6:7; 11:9), răspunsul la diferitele întrebări ale copiilor (Exod 12:26; 13:14; Deut. 6:20-21), sau cu ajutorul diferitelor obiecte (Deut 6:9; 11:20). De asemenea, era de mare ajutor participarea copiilor la festivalurile și ceremoniile religioase de peste an (Deut. 16:16). Copiii evrei creșteau într-un mediu educațional intenționat, astfel încât să cunoască Scriptura și pe Dumnezeu.¹⁹ Deși fetele aveau parte de o educație limitată, băieții, ca viitori capi de familie, se bucurau de o educație vocațională integrată într-un sistem profund religios.²⁰ Folosind Legea lui Moise ca bază pentru curriculum, rabinii le cereau copiilor să memoreze texte lungi din ea. Dar curriculumul prevedea și lecții de matematică sau scriere și citire. Dacă multă vremea participarea la școala sinagogală a fost opțională, începând cu anul 64 d. Hr., Iosua ben Gamala, marele preot

activitățile se desfășurau, pe rând, în aceeași același lor. Sinagoga descoperită în fortăreața Masada, avea câteva camere în plus pentru diferite scopuri civice. Probabil că preotul își însușea și rolul de educator. Anthony J. Saldarini, *Pharisees, Scribes and Sadducees in Palestinian Society: A Sociological Approach*, Wilmington, Michael Glazier, 1988, p. 52.

19 Marvin R. Wilson, *Our Father Abraham: Jewish Roots of the Christian Faith*, Grand Rapids, Eerdmans, 1989, p. 215.

20 Jacob Neusner, *Judaism in the Beginning of Christianity*, Philadelphia, Fortress Press, 1984, pp. 31-32.

din ultima perioadă a Templului, a decretat ca aceasta să devină obligatorie. Orice comunitate formată din cel puțin zece familii avea obligația de a avea o asemenea școală pentru copii. Educarea copiilor începea când aceștia aveau cinci ani.²¹

Această perioadă istorică din viața poporului Israel evidențiază strategia inițială a lui Dumnezeu pentru educarea copiilor, iar lecția cea mai valoroasă pentru educația creștină din secolul al XXI-lea pe care o desprinde este că Dumnezeu vrea să fie cunoscut de toți copiii. A-i lipsi pe copii de educația (iudeo-)creștină înseamnă a zădărnici planul Creatorului.

Bazele neotestamentare ale educației creștine

Noul Testament Îl prezintă pe Hristos ca fiind Învățătorul prin excelență. Deși nu a studiat niciodată într-o universitate, nu a învățat retorica greacă, nici dreptul roman sau strategiile militare ale Imperiului, a devenit cea mai influentă persoană din istoria omenirii. Rareori S-a prezentat ca Învățător, dar rolul Său la modelarea educației ultimilor două milenii este decisiv. În copilărie, a fost expus la educația formală evreiască, crescând atât de mult în cunoașterea Torei, încât la vârsta de doisprezece ani îi uimea pe rabini (cf. Luca 2:46-47). Mai târziu, a ajuns un rabin recunoscut și apreciat la nivel național. Oamenii au putut observa destul de repede că era diferit de ceilalți rabini, deoarece învățăturile Sale erau rostite cu o autoritate nemăintâlnită (cf. Matei 7:28-29). Folosea ilustrații din natură sau din viața cotidiană a evreilor, precum și parabole, metafore, comparații și alte figuri de stil, care creau momente de introspecție profundă în inimile ascultătorilor (cf. Matei 25:1-30; Marcu 4:2-20; Luca 10:25-37).²² Expunerile Sale necesitau o analiză critică. Celebra *Predică de pe Muntele Fericirilor* (Matei 7-9) sau *Discursul de pe Muntele Măslinilor* (Matei 23-25) sunt veritabile lecții de retorică, studiabile în cele mai elevate facultăți de litere, drept sau teologie din lume. Pentru că timpul alături oameni avea să fie limitat, a preferat ucenicia peripatetică.²³ Deși Aristotel înființase școala peripatetică

21 Anthony & Benson, *Exploring the History and Philosophy of Christian Education*, p. 35.

22 Grecii antici foloseau astfel de abordări în actul educațional, devenind chiar obligatorii în curriculumul lor. Cf. James E. Reed and Ronnie Prevost, *A History of Christian Education*, Nashville, Broadman & Holman, 1993, p. 66.

23 Denumirea provine de la termenul grecesc *peripatoi*, care descria colonadele arca-delor școlii din Atena unde Aristotel își învăța discipolii. El este creditat cu înființarea

cu câteva secole înainte, Hristos a folosit-o la modul superlativ, purtându-i pe ucenici cu Sine pe drumurile prăfuite ale Israelului, pe țărmul Galileei, pe colinele Samariei, pe dealurile Iudeei, prin cetăți sau sate, vorbind despre Împărăția lui Dumnezeu, făcând vindecări sau alte acte menite să-I autentifice lucrarea. Școala Lui nu avea un orar fix, lecțiile se desfășurau în orice loc și în orice condiții. Orice faptă a Sa avea semnificație didactică. Uneori folosea copiii ca obiecte de studiu, alteleori fenomenele naturii, iar alteleori neajunsurile și suferințele oamenilor, ba chiar și moartea sau învierea, pentru a arăta înspre Dumnezeu și veșnicie.

Modelul hristic a fost preluat cu succes de apostolii Săi, care, după ziua Cincizecimii, au început să proclame adevărul Evangheliei cu o îndrăzneală nemaivăzută. Deși erau percepuși ca „necărturari și de rând” (gr. *agrammatoi kai idiotai*), aceștia umpluseră Ierusalimul (și în viitor întregul Imperiu) cu învățătura despre Hristos (cf. Fapte 5:28). Astfel, chiar și marii preoți ajunseseră să recunoască faptul că apostolii „fuseseră cu Isus” (cf. Fapte 4:13).

Educația creștină din perioada timpurie a Bisericii a continuat prin catehizarea celor nou-converțiți.²⁴ Pe măsură ce apostolii trebuiau să meargă în alte orașe ale imperiului (sau chiar dincolo de granițele lui), au lăsat în urma lor scrieri prin care creștinii să fie instruiți și învățați care aveau capacitatea de a-i învăța pe alții. Pavel îi scrie lui Timotei: „Și ce ai auzit de la mine, în fața multor martori, încredințează la oameni de încredere, care să fie în stare să învețe pe alții” (2 Timotei 2:2). Iar lui Tit i-a scris: „Tu însă vorbește lucruri care se potrivesc cu învățătura sănătoasă” (Tit 2:1). Această formă de educație creștină (catehetică) a atins apogeul popularității în perioada 325-450 d Hr., dar a început să scadă în eficiență când s-a trecut la botezarea copiilor mici și la cea a păgânilor care nu erau interesați să trăiască pe baza principiilor biblice. Părinții Bisericii, Origen și Chiril

vestitului liceu cunoscut în istorie ca „școala peripatetică”. Cu timpul, s-a născut legenda că filozoful atenian își învăța elevii luându-i în diverse plimbări în natură pentru a-i învăța lecții practice la fața locului. Astfel, cuvântul *peripatetikos*, care înseamnă „a umbla”, a ajuns să fie atribuit genezei acestei școli.

24 Cuvintele „catehism” sau „catehumen” provin dintr-un cuvânt grecesc care înseamnă „a instrui” sau „a educa”. Apare în Noul Testament de șapte ori: Luca 1:4; Fapte 18:25; 21:21, 24; Romani 2:18; 1 Corinteni 14:19; Galateni 6:6. Toate aceste texte biblice relevă natura sistematică a instruirii de care aveau parte cei nou-converțiți. Cf. Charles B. Eavey, *History of Christian Education*, Chicago, Moody, 1964, p. 84.

al Ierusalimului, îi avertizau pe catehumeni să nu privească cu ușurățate învățăturile lui Hristos.²⁵

Educația creștină în perioada Bisericii Primare

Multă vreme evreii nu au fost doritori să-și trimită copiii să studieze despre filozofii și poeții greci, nici despre cei romani. Se temeau de influența seculară și de pericolul apostaziei. Dar, în cele din urmă, când filozofile eretice grecești și romane au început să pătrundă în Biserică, s-a simțit nevoia unui sistem educațional adecvat. Primele instituții creștine care pregăteau lideri capabili să polemizeze cu filozofii necreștini s-au numit „școli catehetice”, cea mai cunoscută fiind cea din Alexandria (Egipt).²⁶ Clement al Alexandriei, considerat primul erudit creștin, l-a succedat pe Pantaenus la conducerea școlii și a extins curriculumul astfel încât să cuprindă și ore de literatură greacă, științe, dialectică, fizică, geometrie, astronomie, logică și istorie. Mai târziu, Clement a plecat din Alexandria, lăsându-l la conducerea școlii pe tânărul său student, Origen, care, în loc să dezvolte interpretarea gramaticală și istorică a Bibliei, a preferat un amestec confuz de alegorii filozofice. Acest demers avea să ducă în cele din urmă la concluzia că un text biblic suportă mai multe interpretări.²⁷ Această filozofie aberantă s-a răspândit în biserici, iar rezultatul a fost distructiv; Scriptura nu mai avea niciun impact în viața credincioșilor.²⁸ În curând, episcopii au căpătat atât de multă putere, încât au propus ca oamenii de rând să nu mai citească Biblia, ca nu cumva să o interpreteze greșit să-și piardă credința. Casele

25 Werner C. Graendorf (ed.), *Introduction to Biblical Christian Education*, Chicago, Moody, 1981, p. 40.

26 Întemeiat cu aproape 300 de ani înainte de Hristos de către Alexandru cel Mare, orașul Alexandria a fost cunoscut în antichitate pentru celebra bibliotecă ce găzduia peste 700.000 de volume, dar și pentru faptul că acolo s-a realizat traducerea Bibliei din ebraică în greacă, cunoscută ca Septuaginta (LXX). Tradiția susține că evanghelistul Marcu a plantat o biserică în Alexandria și a pus bazele unei școli catehetice pentru instruirea noilor convertiți. În anul 179. Un filozof stoic convertit la creștinism, pe nume Pantaenus, a devenit directorul școlii, făcând din ea o instituție catehetică recunoscută până în anul 185. Cf. Anthony & Benson, *Exploring the History and Philosophy of Christian Education*, p. 109.

27 Frederick Eby & Charles F. Arrowood, *The History and Philosophy of Education: Ancient and Medieval*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1940, p. 611.

28 Earle E. Cairns, *Christianity Through the Centuries: A History of the Christian Church*, 3rd ed. Grand Rapids, Zondervan, 1996, p. 108.

de rugăciune care funcționau și ca școli catehetice au fost înlocuite cu catedrale impunătoare, unde nu se cuvenea să între oricine și oricând. În felul acesta, educația creștină a suferit un colaps. Chiar dacă s-au ridicat erudiți creștini de excepție, precum Vasile cel Mare, Grigore de Nazianz, Grigore de Nyssa sau Augustin de Hipo, educația catehetică de masă nu și-a mai revenit vreme de aproape un mileniu. Scolasticismul medieval a adâncit și mai mult această prăpastie între elitele intelectuale și creștinii de rând.

Una dintre lecțiile care ar trebui învățate din perioada Noului Testament și a Bisericii Primare este că educația creștină contemporană ar trebui să privească (și) spre exemplul peripatetic al lui Hristos. Dascălul creștin trebuie să conștientizeze că educă nu numai în sala de curs, ci și în pauze sau în afara programului, prin cuvinte, atitudine sau chiar prin felul în care se îmbracă. Astfel va face din actul educațional un *modus vivendi*. Înțeles ca o ucenicie care se experimentează în toate ipostazele vieții, acesta va produce rezultate nesperate.

Ce sunt și care sunt valorile creștine?

Valorile creștine sunt acele principii absolute și nenegociabile care derivă din învățăturile Scripturii (în special din cele ale lui Hristos) și care stau la baza formării caracterului evlavios. Sunt principii etice care contribuie la forarea viziunii unei persoane asupra lumii și vieții.²⁹ Deși au o arie de cuprindere deosebit de vastă, cele mai importante sunt: Dumnezeu, Biblia ca sursă de autoritate finală în materie de credință și practică, Biserica, familia, integritatea, dreptul la viață, libertatea de gândire și conștiință, demnitatea umană etc.

Dumnezeu este valoarea supremă a creștinului, deoarece El este Creatorul întregului univers (cf. Geneza 1:1-31), inclusiv al omului (Geneza 1:27-28). Este Cel ce susține Universul în ființă (Evrei 1:3). El este Răscumpărătorul omului din păcat (Galateni 3:13-14). A-l priva pe elev de educația creștină, înseamnă a-i interzice să-L cunoască pe Cel ce l-a creat după chipul și asemănarea Sa.

Biblia este una dintre valorile fundamentale ale creștinilor, deoarece este inspirată de Dumnezeu, prin Duhul Sfânt și este de folos pentru învățătură, mustrare și îndreptare (cf. 2 Timotei 3:16-17). Ea este nu doar

29 Ayandiji Daniel Aina, "Integrating Christian Values in Teaching Citizenship Education in Nigeria", *ICT*, June, 2006, p. 5.

instrumentul folosit de Dumnezeu pentru a Se adresa omenirii și pentru a-Și desăvârși credincioșii, ci însuși Cuvântul Său. Valoarea ei constă din faptul că relevă învățătura sănătoasă pe baza căreia omul trebuie să-și trăiască viața și din faptul că este folosită de Duhul Sfânt pentru a transforma gândirea și pentru a o sfinți, astfel încât fiecare credincios să devină desăvârșit și destoinic pentru orice lucrare bună.

Biserica este o valoare importantă pentru creștini, deoarece este familia lor extinsă, formată din toți cei răscumpărați de Dumnezeu prin sacrificiul de Sine al lui Isus Hristos. Niciun creștin nu poate trăi izolat de Biserică, deoarece este un membru în ceea ce Pavel numește „Trupul lui Hristos”, iar aceasta înseamnă că este interconectat cu toți creștinii adevărați (cf. Romani 12:4-5). Mai mult, Biserica este mediul în care copiii vin în contact cu învățătura creștină, unde învață să trăiască în armonie cu semenii lor și unde se deprind cu exercitarea virtuților creștine fundamentale.

Familia este, de asemenea, o valoare cardinală pentru creștini, deoarece este structura creată de Dumnezeu pentru reproducere, îngrijire, educație etc. În familie se pun bazele moralității și ale buneii cuviințe. Părinții au datoria de a-și educa copiii în cunoașterea lui Dumnezeu (Proverbe 22:6), de a le insufla dragostea pentru Dumnezeu și pentru semenii, de a-i ajuta să tindă spre excelență și de a perpetua valorile fundamentale ale credinței creștine.

Integritatea este un concept biblic fundamental, o virtute care reflectă onestitate, corectitudine morală și un angajament ferm față de adevăr. Profund înrădăcinată în învățătura Bibliei, integritatea transcende simpla onestitate; mai degrabă reflectă o viață caracterizată de armonia dintre convingerile, cuvintele și acțiunile cuiva, este starea de a fi nedivizat, întreg și autentic. Un individ integru trăiește în așa fel încât în viața lui nu există discrepanțe între convingerile sale interioare și acțiunile exterioare. În procesul educațional, elevii trebuie să fie învățați nu doar materia din curriculum, ci și cum să devină oameni integri.

Dreptul la viață este cel mai important drept al omului și este protejat prin lege în aproape toată lumea, fiind înscris în Declarația Universală a Drepturilor Omului și în Constituție. Însă acest drept este încălcat în mod flagrant în majoritatea statelor lumii, în unele chiar cu acordul legiuitorilor. Avortul și eutanasia sunt doar două forme pa care le ia încălcarea acestui drept, în numele libertății sau al demnității umane. Pentru creștini, sancționarea vieții este o valoare esențială, fiind fundamentată în actul creației și

clar stipulată în Sfânta Scriptură. Dumnezeu îi spune lui Noe: „Dacă varsă cineva sângele omului, și sângele lui să fie vărsat de om, căci Dumnezeu a făcut pe om după chipul și asemănarea Sa” (Geneza 9:6). Mai târziu, în Decalog, Dumnezeu avea să poruncească fără echivoc că nimeni nu are dreptul să ia viața altcuiva (Exod 20:13; Deuteronom 5:17). Ei prețuiesc viața umană pentru că Dumnezeu o prețuiește.

Libertatea de gândire, conștiință și religie este un alt drept fundamental, statuat de Constituția României în articolul 29: (1) Libertatea gândirii și a opiniilor, precum și libertatea credințelor religioase nu pot fi îngrădite sub nicio formă. Nimeni nu poate fi constrâns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă, contrare convingerilor sale. (2) Libertatea conștiinței este garantată; ea trebuie să se manifeste în spirit de toleranță și de respect reciproc. (3) Cultele religioase sunt libere și se organizează potrivit statutelor proprii, în condițiile legii.³⁰ Cu toate că este un drept fundamental, libertatea de gândire, conștiință și religie³¹ este încălcat adesea când creștinilor li se interzice să-și exprime convingerile în public. Pentru ei este o valoare care nu trebuie negociată sub nicio formă.

Demnitatea umană este apreciată de creștini ca valoare inerentă fiecărui individ. De fapt, termenii latini *dignitas* (substantiv), *dignus* (adjectiv) și *dignor* (verb) se referă în mod direct și explicit la valoare, demnitate, respectabilitate.³² Kant considera că demnitatea umană este o „valoare absolută,

30 Constituția României (republicată în 2003), disponibilă la <https://lege5.ro/Gratuit/gq4deojv/libertatea-constiintei-constitutia?dp=gqztemrwgiydm#:~:text=a%20credin%C5%A3elor%20religioase-,Art.,credin%C5%A3%C4%83%20religioas%C4%83%20contrare%20convingerilor%20sale>, accesat în 16.10.2024.

31 Ioan-Gheorghe Rotaru, “Freedom of Religion, Always a Hot Issue”, *Jurnalul Libertății de Conștiință (Journal for Freedom of Conscience)*, Ioan-Gheorghe Rotaru, Dragoș Mușat, (eds.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2017, pp.545-550; Vezi și: Ioan-Gheorghe Rotaru, “Religious liberty – a natural human right”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Les Arsc, France, Editions IARSIC, 2015, pp. 595-608; Ioan-Gheorghe Rotaru, “Key aspects of the Freedom of Conscience”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință - Supliment (Journal for Freedom of Conscience)*, Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2016, pp.30-37.

32 Ion Paraschiv, „Demnitatea persoanei umane în dreptul civil român”, teză de doctorat nepublicată, Universitatea din Craiova, Facultatea de Drept și Științe Sociale, 2014, p. 6; Ioan-Gheorghe Rotaru, “Plea for Human Dignity”, *Scientia Moralitas. Human Dignity - A Contemporary Perspectives*, The Scientia Moralitas Research Institute, Beltsville, MD, United States of America, 2016, 1, pp. 29-43.

inerentă ființei umane.”³³ Creștinii susțin că omul nu este o simplă aglomerare de molecule morale, ci o ființă creată de Dumnezeu după chipul și asemănarea Sa, demnitatea umană fiind înrădăcinată în demnitatea divină. Dacă însă omul nu are o sursă sigură, un sens bine definit în viață și un scop veșnic clar, atunci strigătul că viața este de o imensă valoare și demnitate este gol. Elevii trebuie să aibă parte de educație creștină, pentru că aceasta este singura care le oferă o înțelegere fără echivoc a sensului și scopului vieții pe pământ.

Pe lângă aceste valori fundamentale, creștinii consideră ca valori importante și abținerea sexuală în afara căsătoriei, cenzura conținutului sexual în mass-media și pe internet, promovarea predării în școli a creaționismului biblic ca alternativă la teoria evoluționistă, adoptarea de legi favorabile familiei, implicit împotriva căsătoriei între persoane de același sex, predarea religiei în școli, interzicerea avortului etc.

Cum pot fi transmise valorile creștine prin intermediul educației?

Deși, educația este o îndeletnicire specific umană care poate contribui decisiv la devenirea unei persoane sau a unei colectivități, nu orice fel de educație poate realiza acest deziderat. Eliza Spătărelu (et. al.) este de părere că o educație reală ar trebui să îndeplinească patru condiții fundamentale: i) să influențeze întregul parcurs al vieții; 2) să ducă la dezvoltarea armonioasă a puterilor fizice, intelectuale și spirituale; iii) să pregătească tânărul pentru a-L sluji pe Dumnezeu și pe semenii; iv) să aibă în vedere eternitatea.³⁴ Considerăm că educația creștină este singura care poate satisface aceste exigențe, de aceea propunem un model bazat pe primele două capitole ale cărții Geneza, pe care l-am putea numi „modelul designului inteligent de transmitere a valorilor creștine prin intermediul educației”. Chiar dacă Dumnezeu este singurul perfect, iar dascălii nu, felul în care l-a creat și instruit pe om în Eden poate fi urmat ca model pentru transmiterea valorilor biblice de la dascăl la elev.

33 Immanuel Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, București, Editura Humanitas, 2007, p. 243.

34 Eliza Mihaela Spătărelu, Romică Stirbu, Ramona Simona Kiru, Gianina Estera Petre, Daniel Tudorie, *Principiile educației creștine*, Cernica, EUA, 2020, p. 34.

i) Dascălul - factorul influențator

Biblia spune că, „La început, Dumnezeu a creat cerurile și pământul” (Geneza 1:1). Factorul cel mai influent și semnificativ în creație este Dumnezeu, care a planificat, pregătit și creat un mediu perfect în care Adam și Eva să trăiască. Și a făcut totul prin cuvântul Său. În mod similar, în sala de curs profesorul este cel mai influent factor pentru educarea elevilor. Cercetătorii în domeniul educației au demonstrat că eficiența profesorului influențează calitatea actului educațional și implicit succesul elevilor mai mult decât orice altă componentă a școlarizării lor.³⁵

ii) Mediul – factorul favorizant

„Apoi, Domnul Dumnezeu a sădit o grădină în Eden, spre răsărit, și a pus acolo pe omul pe care-l întocmise. Domnul Dumnezeu a făcut să răsară din pământ tot felul de pomi plăcuți la vedere și buni la mâncare și pomul vieții în mijlocul grădinii și pomul cunoștinței binelui și răului” (Geneza 2:8-9). Dumnezeu a pregătit un mediu desăvârșit pentru om. Între Geneza 1:1 și 2:30 se găsesc o mulțime de detalii despre fiecare zi a creației. La sfârșitul fiecăreia, Dumnezeu declara satisfăcut că toate sunt foarte bune. Pe om l-a așezat în mijlocul grădinii și i-a oferit tot ce era necesar pentru a-și împlini menirea. Tomlison și Imbeau susțin că profesorii care amenajează într-un mod plăcut sălile de curs și pune la dispoziția elevilor manualele necesare, facilitează strategic procesul de învățare.³⁶ Băncile și catedra trebuie amenajate în așa fel încât să încurajeze interacțiunea elevilor cu profesorul.

iii) Relațiile – factorul încurajator

„Apoi Dumnezeu a zis: «Să facem om după chipul Nostru, după asemănarea Noastră» (...) Dumnezeu a făcut pe om după chipul Său, l-a făcut după chipul lui Dumnezeu; parte bărbătească și parte femeiască i-a făcut” (Geneza 1:26a, 27). Omul a fost creat să aibă o relație specială cu

35 Robert J. Marzano, Jana S. Marzano & Debra J. Pickering, *Classroom Management That Works: Rerearch-Based Strategies for Every Teacher*, New York, Pearson Education, 2003, pp. 41-42.

36 Carol Ann Tomlison & Marcia B. Imbeau, *Leading and Managing a Differentiated Classroom*, Alexandria, ASCD, 2010, pp. 74-75.

Creatorul său și cu semenii săi (reprezentați aici de soția sa). Cercetătoarea în domeniul educației, Angela Venezuela, susține că o școală eficientă prețuiește și promovează o relație armonioasă între elev și profesor, precum și între elev și colegii săi, iar fundamentul acestor relații este conștientizarea că fiecare individ este creat după chipul și asemănarea Creatorului.³⁷ Elevii trebuie iubiți și protejați nu pentru aportul pozitiv adus la prestigiul școlii, ci pentru că sunt creația mâinilor lui Dumnezeu.

iv) Valorile fundamentale – factorul hotărâtor

„[...] pomul vieții în mijlocul grădinii și pomul cunoștinței binelui și răului” (Geneza 2:9. Pomul vieții le-a oferit primilor oameni posibilitatea de a trăi veșnic, pe când pomul cunoștinței binelui și răului le-a oferit ocazia de a-și demonstra loialitatea față de Dumnezeu. În felul acesta, Dumnezeu le-a oferit celor doi oameni posibilitatea de a-și alege valorile pe baza cărora își vor trăi viața. Tot astfel școlile contemporane le prezintă elevilor valorile de bază, adică acele convingeri conceptuale și/sau așteptări care pot fi explicate sau exemplificate prin comportamente concrete. Scopul acestora este de a le prezenta elevilor care comportamente sunt apreciate. Unele școli le numesc „așteptări comportamentale”, iar altele le numesc „reguli generale”.³⁸ De ce este necesar să fie prezentate aceste valori? Pentru că, de obicei copiii provin din medii sociale diferite și au comportamente și deprinderi diferite. De exemplu, respectul trebuie să fie o valoare fundamentală în orice școală.

v) Munca – factorul susținător

„Domnul Dumnezeu a luat pe om și l-a așezat în grădina Edenului ca s-o lucreze și s-o păzească” (Geneza 2:15). La început, munca nu a fost o pedeapsă sau o povară pentru om, ci o plăcere. Tot astfel, dacă este realizată în ascultare de Dumnezeu, de părinți și de dascăli, învățarea nu ar trebui să fie o povară pentru elev, ci o activitate care să-l ajute să-și descopere și să-și împlinească scopul pentru care a fost creat.

37 Angela Venezuela, *Subtractive Schooling: U.S. – Mexican youth and the politics of carrying*, Albany, SUNY Press, 1999, p. 63.

38 H. K. Wong & R. T. Wong, *The First Days of School: How to be an Effective Teacher*, Mountain View, Harry K. Wong Publications, 2009, chapter 18, Kindle.

vi) Răsplata și pedeapsa – factorul stimulator

„Domnul Dumnezeu a dat omului porunca aceasta: Poți să mănânci după plăcere din orice pom din grădină, dar din pomul cunoștinței binelui și răului să nu mănânci, căci, în ziua în care vei mânca din el, vei muri negreșit” (Geneza 2:16-17). Dumnezeu l-a avertizat pe om că ascultarea de El va fi răsplătită, dar neascultarea va fi pedepsită. Câtă vreme Adam și Eva au ascultat de Dumnezeu, au rămas în Eden și s-au bucurat de toate privilegiile oferite de Creator, dar când au păcătuit, au fost nevoiți să suporte consecințe dramatice. În același fel, orice unitate de învățământ responsabilă încorporează în regulamentul de ordine interioară care sunt comportamentele așteptate și le comunică elevilor. Consecințele acestora sunt atât pozitive, cât și negative.

Concluzie

Deși la prima vedere pare inofensiv, ba chiar lăudabil pentru inclusivismul său, pluralismul religios a dus la apariția relativismului, adică la respingerea adevărului absolut. Acest fapt a avut un efect devastator în mediul academic occidental, deoarece elevii, studenții și profesorii creștini au început să fie marginalizați, ba chiar persecutați din cauza valorilor nenegociabile în care cred și pe care le promovează: Dumnezeu, Biblia, Biserica, familia, integritatea, dreptul la viață și sacralitatea vieții, libertatea de gândire, conștiință și religie, demnitatea umană etc.

Educația este un drept fundamental care trebuie să contribuie decisiv la devenirea temporară și eternă a unei persoane, dar am văzut că nu orice fel de educație îndeplinește aceste exigențe, ci doar cea creștină, adică acel gen de instruire care are în vedere nu doar parcurgerea materiilor din curriculumul școlar, ci și implementarea valorilor biblice, astfel încât elevii să ajungă să-L cunoască pe Creatorul lor și să dezvolte un caracter nobil; mai precis, să-și împlinească menirea pentru care au fost creați. În consecință, am propus un model de transmitere a valorilor biblice, bazat pe primele două capitole ale Genezei, pe care l-am numit „modelul inteligent de transmitere a valorilor creștine prin intermediul educației”. Acesta presupune că dascălul este factorul influențator decisiv. Este demonstrat științific că actul educațional este influențat de profesor mai mult decât de orice altă componentă a școlarizării. De asemenea, mediul în

care învață copiii este extrem de important. Așa cum Dumnezeu a creat un mediu perfect pentru Adam în Eden, dascălii trebuie să creeze un mediu cât mai armonios pentru elevi. Relațiile sunt și ele esențiale, pentru că omul a fost creat să trăiască în comuniune cu Creatorul și cu semenii săi. Valorile reprezintă factorul determinant al actului educațional, deoarece copiii trebuie să înțeleagă ce merită însușit pentru restul vieții și ce nu.

Educația creștină ar trebui să privească atât spre modelul hristic de ucenicie, cât și spre cel apostolic de catehizare. Dascălul creștin trebuie să educe nu numai în sala de curs, ci și în pauze sau în afara programului, prin cuvinte, atitudine, fapte, ba chiar și prin modul în care se îmbracă.

Bibliografie:

- *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament cu trimiteri*, Traducerea Dumitru Corinlescu, ediție revizuită ortografic, 2010, Societatea Biblică Interconfesională din România.
- ANTHONY, Michael J., and Warren S. Benson, *Exploring the History and Philosophy of Christian Education*, Eugene, Wipf and Stock, 2003.
- AINA, Ayandiji Daniel, "Integrating Christian Values in Teaching Citizenship Education in Nigeria", *ICT*, June, 2006, p. 5.
- BOICE, James Montgomery, *Fundamente ale credinței creștine: o prezentare accesibilă a teologiei protestante*, Oradea, EIBEO, 2000.
- CAIRNS, Earle E., *Christianity Through the Centuries: A History of the Christian Church*, 3rd ed., Grand Rapids, Zondervan, 1996.
- DANCĂ, Wilhelm, „Dumnezeu, Europa și Religiiile: Identitatea creștină și pluralismul religios”, *Dialog teologic*, X.19, Iași, 2007, pp. 132-147.
- EAVEY, Charles B., *History of Christian Education*, Chicago, Moody, 1964.
- EBY, Frederick, and Charles F. Arrowood, *The History and Philosophy of Education: Ancient and Medieval*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1940.
- GEIGER, Roger L. *The History of American Higher Education*, New Haven, Princeton University Press, 2014.
- GRAENDORF, Werner C. (ed.), *Introduction to Biblical Christian Education*, Chicago, Moody, 1981.
- JOO, Tan Loe, *Religious Pluralism: A Christian Perspective*, Singapore, Sower Publishing Centre, 2016.

- KANT, Immanuel, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, București, Editura Humanitas, 2007.
- LEEDHAM-GREEN, Elisabeth, *A Concise History of the University of Cambridge*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.
- LEITCH, Alexander, *A Princeton Companion*, New Haven, Princeton University Press, 1978.
- MARZANO, Robert J., Jana S. Marzano, Debra J. Pickering, *Classroom Management That Works: Rerearch-Based Strategies for Every Teacher*, New York, Pearson Education, 2003.
- MEKARWATI, Lusi, "Christian Values-Based Character Education", *Man in India*, nr. 96, 2011, pp. 4737-4748.
- NEUSNER, Jacob, *Judaism in the Beginning of Christianity*, Philadelphia, Fortress Press, 1984.
- NEWMAN, John Henry, *Discourses on the Scope and Nature of University Education Addressed to The Catholics of Dublin*, Dublin, 1852.
- OBERDORFER, Don, *Princeton University: The First 250 Years*, New Haven, Princeton University Press, 1995.
- PARASCHIV, Ion, „Demnitatea persoanei umane în dreptul civil român”, teză de doctorat nepublicată, Universitatea din Craiova, Facultatea de Drept și Științe Sociale, 2014.
- REED, James E., and Ronnie Prevost, *A History of Christian Education*, Nashville, Broadman & Holman, 1993.
- RIDDER-SYMOENS, Hilde, and Walter Rüegg (eds.), *A History of the University in Europe*, Vol. 1, Cambridge, Cambridge University Press, 1992.
- ROBERTS, Jon H., and James Turner, *The Sacred and the Secular University*, New Haven, Princeton University Press, 2000.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Aspecte ale secularizării și ale omului secularizat", *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, (2006), L-LI, nr.1, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, pp. 251-266.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Freedom of Religion, Always a Hot Issue", *Jurnalul Libertății de Conștiință (Journal for Freedom of Conscience)*, Ioan-Gheorghe Rotaru, Dragoș Mușat, (eds.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2017, pp.545-550.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Plea for Human Dignity", *Scientia Morali-tas. Human Dignity - A Contemporary Perspectives*, The Scientia Morali-

- tas Research Institute, Beltsville, MD, United States of America, 2016, 1, pp. 29-43.
- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Religious liberty – a natural human right", în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Les Arsc, France, Editions IARSIC, 2015, pp. 595-608.
 - ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Key aspects of the Freedom of Conscience", în *Jurnalul Libertății de Conștiință - Supliment (Journal for Freedom of Conscience)*, Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2016, pp.30-37.
 - ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Aspects of Biblical Philosophy on the Development of World Civilizations", *Scientia Moralitas. International Journal of Multidisciplinary Research* 8 (2023), nr.1, pp. 62-79.
 - ✦ SAGER, Peter, *Oxford & Cambridge: An Uncommon History*, London, Thames & Hudson, 2005.
 - ✦ SALADRINI, Anthony J., *Pharisees, Scribes and Sadducees in Palestinian Society: A Sociological Approach*, Wilmington, Michael Glazier, 1988.
 - ✦ SPĂTĂRELU, Eliza Mihaela, Romică Sîrbu, Ramona Simona Kiru, Gianina Estera Petre, Daniel Tudorie, *Principiile educației creștine*, Cernica, EUA, 2020.
 - ✦ TOMLISON, Carol Ann, and Marcia B. Imbeau, *Leading and Managing a Differentiated Classroom*, Alexandria, ASCD, 2010.
 - ✦ VENEZUELA, Angela, *Subtractive Schooling: U.S. – Mexican youth and the politics of carrying*, Albany, SUNY Press, 1999.
 - ✦ WILSON, Marvin R., *Our Father Abraham: Jewish Roots of the Christian Faith*, Grand Rapids, Eerdmans, 1989.
 - ✦ WONG, H. K., and R. T. Wong, *The First Days of School: How to be an Effective Teacher*, Mountain View, Harry K. Wong Publications, 2009.

Webografie:

- ✦ *Constituția României* (republicată în 2003), disponibilă la [https://lege5.ro/Gratuit/gq4deojv/libertatea-constiintei-constitutia?dp=gqztemrw-giydm#:~:text=a%20credin%C5%A3elor%20religioase.-,Art.,credin%C5%A3%C4%83%20religioas%C4%83%20contrare%20convingerilor%20sale,\(accesat 16.10.2024\)](https://lege5.ro/Gratuit/gq4deojv/libertatea-constiintei-constitutia?dp=gqztemrw-giydm#:~:text=a%20credin%C5%A3elor%20religioase.-,Art.,credin%C5%A3%C4%83%20religioas%C4%83%20contrare%20convingerilor%20sale,(accesat%2016.10.2024).).